Міністерство освіти і науки України

Чорноморський державний університет
імені Петра Могили

Інститут історії України Національної академії наук України

Чорноморські літописи

Науковий журнал

Випуск 2, 2010

Миколаїв – 2010

Засновники видання:

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Інститут історії України Національної академії наук України

Видання засновано у 2010 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 16236-4708Р видано Міністерством юстиції України від 20.01.2010 р.

Адреса редколегії:

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Тел.: 8 (0512) 76-55-99; 8 (050) 820-57-26; факс: (0512) 46-51-94,

E-mail: avi@kma.mk.ua, e.sinkevych@gmail.com hboriak@i.com.ua

Головний редактор:

д-р іст. наук, професор, академік Національної академії наук України ***В. А. Смолій*** (директор Інституту історії України Національної академії наук України)

Редакційна колегія:

д-р іст. наук, професор ***Г. В. Боряк*** (Інститут історії України Національної академії наук);

д-р іст. наук, професор ***Я. В. Верменич*** (Інститут історії України Національної академії наук);

д-р іст. наук, професор ***Ю. В. Котляр*** (ЧДУ ім. Петра Могили);

д-р іст. наук, професор ***П. М. Тригуб*** (ЧДУ ім. Петра Могили);

канд. іст. наук, доцент, професор кафедри ***Є. Г. Сінкевич*** – заступник головного редактора (ЧДУ ім. Петра Могили);

д-р іст. наук, доцент ***О. П. Тригуб*** (ЧДУ ім. Петра Могили);

І. Ю. Сінкевич – відповідальний секретар (Державний архів Херсонської області)

Рекомендовано до друку

рішенням вченої ради Чорноморського державного університету ім. Петра Могили від 07.10.2010 р., протокол № 2

рішенням вченої ради Інституту історії України НАН України від 28.10.2010 р., протокол № 9

Чорноморський літопис: Науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 2. – 172 с.

Науковий журнал містить публікації статей з актуальних проблем історії України та регіональної історії, історіографії історії України, історії історичної науки в Україні, розвитку української науки та освіти, рецензії, повідомлення про наукові події та заходи.

Редколегія публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів, зберігає стиль матеріалів, залишає за собою право скорочувати та редагувати тексти. Автор несе відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, цитат, дат тощо. Друковані в інших виданнях матеріали до розгляду не приймаються. При передруку публікацій посилання на «Чорноморський літопис. Науковий журнал» обов'язкове.

ISSN 2079-682X

© ЧДУ ім. Петра Могили, 2010

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Бушин М. І., Перехрест І. В. (Черкаси)
Основні тенденції соціальної реабілітації та працевлаштування інвалідів Великої Вітчизняної війни у повоєнний період (1945-1950 рр.) 10

Калакура О. Я. (Київ)
Мультикультуралізм: сутність і перспективи для України 19

Присяжнюк Ю. П. (Черкаси)
Інноваційні зміни в житті українського пореформеного села Наддніпрянщини як проблема селянської рефлексії 26

Чубіна Т. Д. (Черкаси)
Перше покоління Потоцьких: погляд крізь призму століть 33

Шаповал Ю. І. (Київ)
Фатальна амбівалентність (Микола Хвильовий у світлі документів ҐПУ) 41

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

Гаврилюк О. Н. (Луцьк)
Збереження пам'яток воєнної історії на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: політичний аспект, зміст, результати 58

Гедьо А. В. (Донецьк)
Іноземні колоністи Північного Приазов'я кінця XVIII-XIX ст.: аналіз українських архівосховищ 64

Іваненко В. В., Кавун М. Е. (Дніпропетровськ)
Від буферного до внутрішнього регіону: еволюція ролі Степової України в управлінській політиці Російської імперії XVIII – першої половини XIX ст. 68

Каліновський В. В. (Київ)
Шляхом непорозумінь та компромісів: учені-археологи і таврійське духівництво в справі охорони пам'яток Криму (кінець XIX – початок XX ст.) 73

Константінова В. М. (Запоріжжя)
Роль міських поселень у суспільному житті Південної України другої половини XIX – початку XX ст. 78

Шаповал Л. І. (Полтава)
Козаки-переселенці з Полтавщини на Кубань: побут та устрій 85

ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Водотика С. Г., Савенок Л. А. (Херсон)
Маловідома сторінка життя і діяльності історика та архівіста Василя Веретенникова 94

Гаврилюк (Синюта) Х. О. (Львів)
Удосконалення організації державної влади в Україні в контексті європейської інтеграції: історіографічний аспект 98

Гаврилюк С. В. (Луцьк)
Внесок Московського археологічного товариства у правові та теоретико-методологічні засади пам'яткознавчої діяльності 101

Готра О. Б. (Ірпінь, Київська обл.)
Трудова міграція – позитивні та негативні наслідки: історіографія проблеми 106

Капустян Г. Т. (Кременчук, Полтавська обл.)
Науково-педагогічна і громадська діяльність Антона Самойловича Череваня у Росії 112

Киридон А. М. (Київ)
Історик та політика пам'яті: «розщеплена ідентичність» 116

Литвинова Т. Ф. (Дніпропетровськ)
Соціальна історія Лівобережної України XVII-XVIII ст. в історико-історіографічних працях ранньої радянської доби 122

Молочко Є. В. (Київ)
Популяризація пам`яток історії та культури Криму у творчому доробку В. Х. Кондаракі 128

Руда О. В. (Львів)
Козацьке повстання під проводом Криштофа Косинського в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття 132

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Савочка А. М. (Сімферополь)
Товариства допомоги нужденним учням Таврійської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.) 142

Цимбалюк І. Л. (Луцьк)
Пропагування професійної освіти та знань громадськими об'єднаннями Західної Волині (1921-1939 рр.) 148

Черемісін О. В. (Запоріжжя), **Герасименко М. В.** (Херсон)
Лікарські з'їзди у структурі земської медицини Південної України кінця XIX – початку XX століть 154

РЕЦЕНЗІЇ

Киридон А. М. (Київ), **Троян С. С.** (Рівне)
Польська візія історичного мислення: аналіз сучасної класичної історіографії
Рецензія на книгу: Вжосек В. Про історичне мислення (Бидгощ, 2009) 160

Кононенко В. П. (Київ)
Український федералізм: «слов'янська ідея в національних шатах»
Рецензія на книгу: Корольов Г. Український федералізм в історичному дискурсі (XIX – початок XX століття) (Київ, 2010) 162

Сінкевич Є. Г. (Миколаїв)
Дослідження про історію українців Польщі
Рецензія на книгу: Дрозд Р., Гальчак Б. Справи українців у Польщі в 1921-1989 роках / Українське історичне товариство (Слупськ, 2010) 164

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ УКРАИНЫ

Бушин Н. И., Перехрест И. В. (Черкассы)
Основные тенденции социальной реабилитации и трудоустройства инвалидов Великой Отечественной войны в послевоенный период (1945-1950 гг.) 10

Калакура О. Я. (Киев)
Мультикультурализм: сущность и перспективы для Украины.....19

Присяжнюк Ю. П. (Черкассы)
Инновационные изменения в жизни украинского пореформенного села Надднепрянщины как проблема крестьянской рефлексии.....26

Чубина Т. Д. (Черкассы)
Первое поколение Потоцких: взгляд сквозь призму столетий 33

Шаповал Ю. И. (Киев)
Фатальная амбивалентность (Николай Хвылевой в свете документов ҐПУ) 41

РЕГИОНАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ

Гаврилюк А. Н. (Луцк)
Сохранение памятников военной истории на западноукраинских землях в междувоенный период: политический аспект, содержание, результаты 58

Гедё А. В. (Донецк)
Иностранные колонисты Северного Приазовья конца XVIII-XIX в.: анализ украинских архивохранилищ 64

Иваненко В. В., Кавун М. Э. (Днепропетровск)
От буферного к внутреннему региону: эволюция роли Степной Украины в управленческой политике Российской империи XVIII – первой половины XIX вв. 68

Калиновский В. В. (Киев)
Путем недоразумений и компромиссов: ученые-археологи и таврическое духовенство в деле охраны памятников Крыма (конец XIX – начало XX в.) 73

Константинова В. Н. (Запорожье)
Роль городских поселений в общественной жизни Южной Украины второй половины XIX – начала XX в. 78

Шаповал Л. И. (Полтава)
Казаки-переселенцы с Полтавщины на Кубань: быт и устройство.....85

ИСТОРИОГРАФИЯ ИСТОРИИ УКРАИНЫ. ИСТОРИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ В УКРАИНЕ

Водотыка С. Г., Савенок Л. А. (Херсон)
Малоизвестная страница жизни и деятельности историка и архивиста Василия Веретенникова.....94

Гаврилюк (Синюта) Х. А. (Львов)
Совершенствование организации государственной власти на Украине в контексте европейской интеграции: историографический аспект 98

Гаврилюк С. В. (Луцк)
Вклад Московского археологического общества в правовые и теоретико-методологические основы памятниковедческой деятельности 101

Готра Е. Б. (Ирпень, Киевская обл.)
Трудовая миграция – положительные и негативные последствия: историография проблемы 106

Капустян А. Т. (Кременчуг, Полтавская обл.)
Научно-педагогическая и общественная деятельность Антона Самойловича Череваня в России 112

Киридон А. Н. (Киев)
Историк и политика памяти: «расщепленная идентичность» 116

Литвинова Т. Ф. (Днепропетровск)
Социальная история Левобережной Украины XVII-XVIII вв. в историко-историографических трудах раннего советского времени 122

Молочко Е. В. (Киев)
Популяризация памятников истории и культуры Крыма в творческих разработках В. Х. Кондараки 128

Руда О. В. (Львов)
Казацкое восстание под предводительством Криштофа Косинского в интерпретации польских историков конца XIX – первой трети XX века 132

ИСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Савочка А. Н. (Симферополь)
Общества вспомоществования нуждающимся ученикам Таврической губернии (вторая половина XIX – начало XX в.) 142

Цымбалюк И. Л. (Луцк)
Пропаганда профессионального образования и знаний общественными объединениями Западной Волыни (1921-1939 гг.) 148

Черемисин А. В. (Запорожье), **Герасименко Н. В.** (Херсон)
Съезды врачей в структуре земской медицины Южной Украины конца XIX – начала XX веков 154

РЕЦЕНЗИИ

Киридон А. Н. (Киев), **Троян С. С.** (Ровно)
Польское видение исторического мышления: анализ современной классической историографии.
Рецензия на книгу: Вжозек В. Об историческом мышлении (Быдгощ, 2009) 160

Кононенко В. П. (Киев)
Украинский федерализм: «славянская идея в национальном убранстве»
Рецензия на книгу: Королёв Г. Украинский федерализм в историческом дискурсе (XIX – начало XX века) (Киев, 2010) 162

Синкевич Е. Г. (Николаев)
Исследование об истории украинцев Польши
Рецензия на книгу: Дрозд Р., Гальчак Б. Дела украинцев в Польше в 1921-1989 годах / Украинское историческое общество (Слупск, 2010) 164

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

CONTENTS

HISTORY OF UKRAINE

Mykola Bushyn, Iryna Perekhrest (Cherkasy, Ukraine)
Main tendencies of social rehabilitation and employment assistance of WWII disabled veterans in post-war period (1945-1950) 10

Oleg Kalakura (Kyiv, Ukraine)
Multiculturalism: nature and prospects for Ukraine 19

Yuriy Prisyazhnyuk (Cherkasy, Ukraine)
Innovative changes in life of Ukrainian post-reform village in Naddnipriansсhyna as a peasant's reflexion problem....26

Tetiana Chubina (Cherkasy, Ukraine)
The first generation of Pototskijs: the view in the light of centuries 33

Yuriy Shapoval (Kyiv, Ukraine)
Fatal ambitendency (Mykola Khvylovy in the light of GPU documents)....41

REGIONAL HISTORY

Oleksandr Havrylyuk (Lutsk, Ukraine)
The preservation of military history's monuments at West Ukrainian lands in the period between the Wars: political aspect, contents and results 58

Anna Gedo (Donetsk, Ukraine)
Foreign colonists of North Azov area at the end of the XVIII – XIX c.: analysis of Ukrainian archives....64

Valentin Ivanenko, Maxim Kavun (Dnipropetrovs'k, Ukraine)
From buffer to internal region: evolution of role of Steppe Ukraine in administrative policy of Russian empire in XVIII – the first half of XIX c. 68

Volodymyr Kalinovsky (Kyiv, Ukraine)
By the misunderstandings and compromises: the archeologists and Taurical clergy in the case of protection Crimea's cultural legacy (the end of XIX – early XX c.) 73

Victoriya Konstantinova (Zaporizhya, Ukraine)
Role of the municipal settlements in a public life of Southern Ukraine in the second half of XIX – at the beginning of XX c. 78

Larysa Shapoval (Poltava, Ukraine)
Cossacks-migrants from Poltava to Kuban: way of life and structure 85

HISTORIOGRAPHY OF UKRAINE HISTORY. HISTORY OF HISTORICAL SCIENCE IN UKRAINE

Serhiy Vodotyka, Ludmyla Savenok (Kherson, Ukraine)
Little-known page of life and activity of a historian and archivist – Vasyl Veretennykov 94

Khrystyna Havrylyuk (Synyuta) (Lviv, Ukraine)
Ukraine State Power Organisation Improvement in the Context of the European Integration: Historiography Aspect 98

Svitlana Havrylyuk (Lutsk, Ukraine)
Moscow Archaeological Society contribution into the legal and theoretical methodological fundamentals of the artefacts studies 101

Olena Gotra (Irpin, Kyiv oblast, Ukraine)
Labour Migration – positive and negative results: The historiography of a problem....106

Hanna Kapustyan (Kremenchuk, Poltava oblast, Ukraine)
Research, teaching and public activities of Anton Samiylovych Cherevan in Russia....112

Alla Kyrydon (Kyiv, Ukraine)
A historian and policy of memory: "splitted identity"....116

Tetiana Lytvynova (Dnipropetrovs'k, Ukraine)
Social History of the Left-Bank Ukraine XVII – XVIII c. in Historical and Historiographical Works of the Early Soviet Period....122

Yevheniya Molochko (Kyiv, Ukraine)
Promoting of monuments history and culture of Crimea in the creative development of V. H. Kondaraki....128

Oksana Ruda (Lviv, Ukraine)
Cossack uprising under the leadership of Krzysztof Kosynski in the Polish historians' interpretation at the end of XIX – the first third of XX cent....132

HISTORY OF UKRAINIAN SCIENCE AND EDUCATION

Anton Savochka (Simferopol, Ukraine)
Charity unions that provided aids to indigent pupils in the Taurida Governorate (second part of 19th – beginning of 20th century)....142

Ivan Tsymbalyuk (Lutsk, Ukraine)
Propaganda of vocational training and knowledge's by the Western Volhynia public associations (1921-1939)....148

Oleksandr Cheremisin (Zaporizhya, Ukraine), Mykola Herasymenko (Kherson, Ukraine)
Doctors' congresses in zemstvo medicine structure of Southern Ukraine (end of XIX – early XX c.)....154

BOOK REVIEWS

Alla Kyrydon (Kyiv, Ukraine), Serhiy Troyan (Rivne, Ukraine)
The Polish view of historical thinking: Contemporary classical historiography analysis
Book review: Wrzosek W. About historical thinking (Bydgoszcz, 2009)....160

Vasyl Kononenko (Kyiv, Ukraine)
Ukrainian federalism: «The Slavic idea in national attire»
Book review: Koroljov H. Ukrainian federalism in historical discourse (XIX – early XX c.) (Kyiv, 2010)....162

Yevhen Sinkevych (Mykolayiv, Ukraine)
Research of the Polish Ukrainians history
Book review: Drozd Roman, Halchak Bohdan. Activities of Ukrainians in Poland during 1921-1989 / Ukrainian Historical Society (Slupsk, 2010)....164

INFORMATION ABOUT AUTHORS

УДК 314.7:308:330.11

О. Б. Готра

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ – ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано історіографію проблеми трудової міграції. Порушені питання позитивних та негативних її наслідків.

Ключові слова: *трудова міграція, міграційні потоки, міграційна політика, міграційне законодавство.*

Проанализировано историографию проблемы трудовой миграции. Подняты вопросы положительных и отрицательных ее последствий.

Ключевые слова: *трудовая миграция, миграционные потоки, миграционная политика, миграционное законодательство.*

The historiography of a labour migration problem is analysed in the article. Questions of positive and negative consequences are raised.

Key words: *labour migration, migratory motion, migratory policy, migratory legislation.*

Після набуття Україною незалежності одним із здобутків демократизації суспільства стало забезпечення вільного пересування громадян. У сучасних умовах домінуючою тенденцією в міжнародних відносинах є глобалізація, одним з проявів якої виступає міжнародна міграція робочої сили. В XXI ст. вплив трудової міграції на життєдіяльність українського суспільства значно посилилася. Україна перебуває в переліку країн, що активно беруть участь у процесах зовнішньої трудової міграції.

Актуальність проблеми постає в тому, що трудову міграцію в Україні називають чи не найсерйознішою державною проблемою. Але, на жаль, законодавча та виконавча влади не реагують на застереження науковців. Відсутні чіткі засади державної міграційної політики, не розширено коло країн, з якими укладено угоди про взаємне працевлаштування громадян, недостатньо вживається заходів щодо соціального захисту наших заробітчан тощо. На державному рівні не ухвалюються ефективні заходи, спрямовані на те, щоб українці не тільки не виїздили за кордон, а, навпаки, поверталися на батьківщину [1].

Протягом останніх десяти років були спроби вивчення демографічних і соціально-економічних характеристик учасників трудових міграційних процесів. Дослідження і комплексний аналіз українців зроблено у монографіях С. І. Пирожкова, О. А. Малиновської, О. У. Хомри. Зовнішню трудову міграцію проаналізовано за результатами обстеження «Життєві шляхи населення України» та представлено в монографії Е. М. Лібанової, О. В. Позняка. Аспекти зовнішньої трудової міграції українських громадян досліджує І. Прибиткова за результатами численних соціологічних обстежень в Україні.

Предметом досліджень науковців в Україні поступово ставали теоретичні та методологічні аспекти міграційних процесів. Цінні відомості вміщено у працях А. Загробської, В. Онікієнко, Т. Петрової, М. Романюк, В. Стешенко, В. Товкун, О. Шаблій та ін.

Мета даного дослідження – розглянути сучасні тенденції трудової міграції громадян України та проаналізувати історіографію проблеми останніх десяти років. На основі існуючих даних розглянути позитивні та негативні наслідки трудової міграції громадян, виявити фактори, які впливають на інтенсивність міграційних процесів.

Серед праць з проблеми трудової міграції особливий інтерес становить монографія Н. П. Тиндик «Трудова міграція в епоху глобалізації: інтеграція у світ чи втеча від бідності» (2009). Автором проаналізовано особливості трудової міграції як важливої складової світового міграційного процесу. В монографії розкрито феномен трудової міграції в контексті демографічної ситуації у глобалізаційному світі, визначено її вплив на формування міграційних трудових потоків населення в закордонних країнах. Н. П. Тиндик запропонувала нові підходи щодо дослідження різних аспектів трудової міграції в економічно розвинутих державах та країнах з перехідними економіками. Також автором розглянуто питання формування трудової міграції за умов політичних та соціально-економічних змін в українському суспільстві [2].

Серед наступних праць привертає увагу «Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти» (2002), авторський колектив Б. С. Довжук, С. С. Хаба, О. С. Левченко, С. С. Ваври-

кович, О. С. Чвалюк, де на підставі узагальнення показників обласних управлінь економіки, сільського господарства, освіти, статистики розглянуто історію розвитку української трудової міграції, з'ясовано причини її виникнення, обсяги та напрями розвитку, а також вплив на формування регіонального ринку праці. В роботі показано особливості міграційних процесів Тернопільщини, наведено порівняльну характеристику обсягів трудової міграції сільського населення деяких районів регіону за базовими факторами впливу. Авторами визначено позитивні та негативні наслідки трудової міграції регіону [3].

Доповнила характеристику проблеми монографія «Трудова міграція громадян України. Біла книга», авторський колектив О. У. Хомра, М. А. Ожеван, Т. П. Петрова, В. І. Нагорний, О. Г. Примак. У праці висвітлено широке коло питань, пов'язаних з процесами виникнення та розвитку трудових міграцій громадян України. На підставі об'єктивного наукового аналізу розглянуто історичний, правовий, соціально-економі-чний, суспільно-політичний аспекти міграційних процесів. Авторами проаналізовано позитивні та негативні особливості четвертої хвилі міграції населення з території України, наведено методику обчислення міграційних потоків за кількісною і віковою ознаками [4].

Цінні відомості вміщено в статті Г. І. Городецької «Україна крізь призму світової міграції» (2007). Автором зазначено, що проблема міграції стає однією з ключових у світі. Дедалі частіше перед світовою громадськістю постає питання: що несе міграція – виклики чи проблеми? Висвітлено окремі проблеми, спричинені міграцією, особливо трудовою. Адже будучи транзитною і приймаючою країною, Україна дедалі більше стикається з новими явищами, такими, наприклад, як торгівля людьми. А кожен 5-й українець, шукаючи кращого життя за кордоном, навіть не підозрює, що може стати товаром на ринку торгівлі людьми. У статті відображено бачення впливу трудової міграції на наше суспільство [5].

Розгляд аспектів трудової міграції доповнює стаття О. В. Ульяницької «Проблеми безробіття і трудова міграція українців» (2005). Автор доповнює факти та розкриває роль трудової міграції українців і її взаємозв'язок з проблемами безробіття як наслідок соціально-економічних перетворень в Україні [6].

Останні десять років проблема трудової міграції стала об'єктом дисертаційних досліджень. Зокрема дослідження І. А. Лапшина «Міжнародна міграція робочої сили: український аспект (за матеріалами західних областей України)» (2002). Автором запропоновано використання позитивних ефектів міжнародної міграції для розвитку ресурсного потенціалу економіки з метою покращання соціального капіталу та нагромадження інвестиційних ресурсів у місцях постійного проживання мігрантів. На підставі проведеного аналізу визначено специфіку категорії «міжнародна трудова міграція» в країнах з перехідною економікою. В роботі виявлено особливості, тенденції та узагальнено досвід державного регулювання міжнародної міграції робочої сили у країнах з високим рівнем економічного розвитку, розглянуто можливості його адаптації в Україні. Важливо зазначити, що автором проведено соціологічне дослідження міграційних процесів у регіоні, на підставі якого запропоновано комплекс заходів державної підтримки та регулювання трудової міграції на місцевому рівні. В дослідженні розроблено методичні підходи до оцінки ефективності міжнародної міграції робочої сили для країни еміграції та країни імміграції робочої сили [7].

Цінним джерелом є дослідження М. О. Стасюк «Міжнародна трудова міграція на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України» (2004). Автором проаналізовано особливості міжнародної міграції робочої сили у країнах з різним рівнем економічного та соціального розвитку в контексті міжнародної трудової міграції в Україні. На підставі аналізу основних елементів міграційних процесів визначено обсяги та динаміку розвитку міграційних потоків в Україні. В дослідженні обґрунтовано їх вплив, а також економічного та соціального стану держави на життєдіяльність населення. Автором проведено вибіркове дослідження домогосподарств у деяких сільських районах Херсонщини, результати якого враховано під час формування та прийняття регіональної програми зайнятості населення. Розроблено оригінальні методики оцінок впливу міжнародної трудової міграції на основні показники демоекономічного розвитку та запропоновано шляхи імплементації міжнародного міграційного досвіду в практику міграційної політики України з метою розвитку ресурсного потенціалу її економіки та соціальної сфери [8].

У дослідженні І. П. Майданік «Трудові міграції у період трансформації соціально-економічних відносин в Україні» (2007) проведено аналіз та створено науково обґрунтовану концепцію розвитку трудових міграцій населення України, виявлено їх основні тенденції. Удосконалено категоріальний апарат соціологічної теорії, зокрема, розкрито сутність поняття «трудова міграція». Вперше у вітчизняній соціології запропоновано типологізацію соціальних ризиків трудової міграції населення України, основними з яких є пов'язані з працевлаштуванням, порушенням прав людини та соціально-психологічні. Вперше на базі таких об'єктивних показників, як рівень доходу та матеріального забезпечення визначено місце українських зовнішніх трудових мігрантів у соціальній структурі українського суспільства. На підставі визначених показників запропоновано віднести дану категорію осіб до середньої та нижньої частини середньої верстви українського суспільства. Автором проведено порівняльне дослідження соціальних портретів внутрішніх і зовнішніх трудових мігрантів та уточнено характеристику механізмів інституціоналізації сучасної міграційної політики України, конкретизовано її цілі [9].

Привертають увагу дослідження 2009 року П. Г. Шушпанова «Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на ма-

теріалах Тернопільської області)», де розкрито теоретико-методологічні та практичні засади зовнішньої трудової міграції населення в соціально-демографічному аспекті. Автором розроблено методологічні підходи до комплексної оцінки трудової міграції населення, що враховує причинно-наслідкові зв'язки між соціальною стратифікацією населення та його міграцію за кордон з метою працевлаштування. Запропоновано та апробовано методичні засади оцінювання впливу зовнішньої трудової міграції на чисельність і відтворення населення, його статево-вікову структуру. На основі власного комплексного вибіркового соціологічного дослідження зовнішньої трудової міграції Тернопільщини виявлено сучасні тенденції, соціальні та демографічні наслідки зовнішніх трудових переміщень населення Тернопільської області та спрогнозовано чисельність та структуру трудових мігрантів Тернопільщини, запропоновано механізм регулювання зовнішньої трудової міграції населення на державному та регіональному рівнях [10].

Вагомий доробок у сфері зовнішніх міграційних процесів внесли вчені установ НАН України – Інституту економіки НАН України, Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, Інституту соціології НАН України, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, а також Національного інституту проблем міжнародної безпеки.

Дослідники, насамперед, зосереджуються на оцінці впливу відтоку працівників на місцеві ринки праці, масштаб вливань «заробітчанських» грошей в економіку окремих регіонів тощо. Аналіз розмірів і тенденції міграції ускладнений недосконалістю його інформаційного та статистичного забезпечення, відсутністю уніфікованих національних і міжнародних показників, які здебільшого носять фрагментарний і залежний від контексту публікацій характер.

Зовнішня трудова міграція українців – процес, в якому беруть участь як мінімум 10 відсотків населення України в працездатному віці. Враховуючи членів родини мігрантів опосередковано дотичними до трудової міграції, виявляється більше третини українських громадян. Можна стверджувати, що це явище поступово видозмінює українське суспільство, однак на даний момент фактично відсутні дослідження, в яких би були здійснено спроби більш широкого узагальнення параметрів подібних видозмін.

На думку дослідниці Інституту соціології університету м. Марбург, Німеччина, Керстін Циммер у суспільному обговоренні трудової міграції бракує серйозних досліджень. Заробітчани стали деіндивідуалізованими цифрами. Цікаво, що погляди та досвід самих трудових мігрантів залишаються значною мірою не почутими. Трудова міграція – індивідуальна відповідь на економічні та соціальні утруднення. Керстін Циммер відмічає, що Україна стоїть перед серйозною демографічною кризою, оскільки її населення швидко зменшується і старішає. Відповідно до останнього радянського перепису 1989 року, Україна мала приблизно 52 мільйони жителів. До 2002 року чисельність населення впала до 48 мільйонів, і, згідно з деякими прогнозами, воно зменшиться до приблизно 38 мільйонів в 2050 році. Постійна еміграція після розпаду Радянського Союзу зробила свій внесок у це падіння, але помірний, і була частково відшкодована після того, як етнічні українці, кримські татари та представники інших «традиційних» націй повернулися в Україну з інших частин фрагментованого СРСР. Висока смертність і низькі коефіцієнти народжуваності – головні рушії кризи. Крім того, ВІЧ/СНІД є цокаючою бомбою вповільненої дії [11].

Занепокоєння демографічними і соціальними змінами підсилює заяви тих, хто стверджує, що міграція допомагає підривати українське традиційне життя. До цього додаються такі факти, як висока частка жінок-мігрантів на Заході (у західних областях України від 60 % до 70 % трудових емігрантів – жінки), а також сільське або провінційне походження багатьох емігрантів.

Розбіжність у цифрах пояснюється зростанням кількості нелегальної міграції, збільшенням кількості «тіньових» трудових поїздок та недосконалістю офіційної інформаційної бази, державної статистичної системи обліку міграційних процесів, відсутністю комплексного механізму дослідження та постійного моніторингу цих процесів. Окрім статистичної інформації, додатковим джерелом є вибіркові соціологічні дослідження. Наприклад, соціологічне обстеження «Життєві шляхи населення України», що проводилося фахівцями Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України і Державного комітету статистики України (2001); національний соціологічний моніторинг, що здійснюється Інститутом соціології НАН України (1994-2004); соціологічне обстеження «Базова захищеність населення України», що проводилося Держкомстатом України (2000, 2002-2004); загальнонаціональне опитування населення, проведене Всеукраїнською мережею збору даних Українського освітнього центру реформ (2004) тощо [12].

Зовнішня міграція з України істотно зросла з моменту проголошення нашою державою незалежності. Серед її основних причин – суттєве зниження рівня та якості життя населення на початку 1990-х років, поява такого нового для пострадянських країн чинника, як масове безробіття, й при цьому – спрощення процедури виїзду за кордон та зміни місця проживання, які стали наслідком демократизації суспільства [13].

У сучасній економічній ситуації міграційні процеси в Україні є досить суперечливим явищем: з одного боку, велика кількість українських громадян працює за кордоном, що може свідчити про високий рівень їх мобільності, з іншого – результати багатьох соціологічних опитувань свідчать про достатньо низький рівень мобільності населення: більшість українців схильні жити і працювати на батьківщині. Обмеженість мобільності робочої сили певною мірою пов'язана з відсутністю

доступного ринку житла, реальних можливостей працевлаштування, високого рівня соціальної захищеності, що, своєю чергою, призводить до посилення безробіття, виникнення напруги на регіональних ринках праці, неефективної політики зайнятості. На переїзд українців у інші країни штовхають переважно низький рівень доходів, незадовільний стан якості життя та зростання безробіття. Усунення названих причин могло б суттєво знизити прагнення виїжджати за межі країни з метою пошуку роботи [12].

Водночас варто враховувати, що коректний аналіз проблем трудової міграції суттєво утруднений відсутністю єдиної методології обрахунку чисельності трудових мігрантів з України та розбіжністю даних, що відображають реальну кількість мігрантів. Зокрема, за даними Української Всесвітньої координаційної Ради, нині за кордоном працюють 3-3,5 млн українців. Інститут народознавства НАНУ наводить інші цифри – згідно з їх експертними даними, за кордоном перебуває 4 млн 500 тис. українських трудових мігрантів. Експерти Науково-дослідного інституту соціально-трудових відносин Міністерства праці та соціальної політики України вважають, що за кордоном працюють від 8,6 до 15,1 % чисельності усього населення України (станом на початок 2008 року) та від 19,5 до 34,1 % економічно активного населення працездатного віку. Український центр соціальних реформ, у свою чергу, вважає, що реальна чисельність мігрантів не перевищує 1,5 млн осіб [1].

Однак не слід забувати, що українські трудові мігранти в найбільш продуктивний період свого життя не беруть ніякої участі у створенні національного доходу. Трудова міграція, як масове явище, не сприяє наповненню пенсійного та соціальних фондів через відсутність відрахувань від заробітної плати заробітчан. Україна втрачає кращий трудовий потенціал. Відплив молоді на роботу за кордон має негативні демографічні наслідки, руйнує сімейні відносини. До негативних явищ слід віднести й те, що через збільшення валютних ресурсів окремих сімей відбувається зростання цін на товари та послуги на внутрішньому ринку без відповідного підвищення купівельної спроможності основної маси населення. Додається до цього й дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів [1].

Звісно, завдяки заробітку за кордоном сім'ї мігрантів можуть поліпшити своє матеріальне становище. Вони опановують ринкову психологію та вміння орієнтуватися на власні сили, вивчають іноземні мови та звичаї, розширюють світогляд. Однак є й негативні наслідки – українці працюють за кордоном переважно нелегально і майже незахищені від сваволі роботодавців. Часто їх робочий день ненормований. Наші люди не можуть отримувати кваліфіковану медичну допомогу через відсутність страхування тощо.

Аналіз наведених даних щодо реальних масштабів та напрямків трудової міграції з України показує сталу тенденцію до досить швидкого зростання міграційних процесів. Незважаючи на позитивний ефект збільшення «міграційних» грошових надходжень в Україну, зростання трудової міграції може загрожувати національним інтересам нашої держави через безповоротну втрату трудових ресурсів, витік найбільш професійних та активних кадрів. З метою забезпечення національних інтересів України в міграційній сфері важливо у сфері інституційного забезпечення:

– створення єдиного виконавчого органу, з покладанням на нього функцій регулювання міграційними процесами із застосуванням правових та соціально-економічних чинників, організація дієвого механізму моніторингу міграційних процесів на державному рівні;

– створення спеціального Центру зовнішньої зайнятості, до функцій якого мають входити організація працевлаштування та соціальний захист українських трудових мігрантів за кордоном;

– створення дієвого механізму статистичного моніторингу трудової міграції та моніторингових центрів з метою формування цілісної бази реальних даних щодо міграційних процесів.

У сфері правового забезпечення:

– ратифікація двосторонніх міжурядових угод про трудову діяльність і соціальний захист громадян України, які працюють за кордоном (нині Україна ратифікувала такі документи лише з 5 країнами Співдружності – Азербайджаном, Вірменією, Білоруссю, Молдовою та Російською Федерацією);

– модернізація механізмів легального працевлаштування громадян України за кордоном на основі існуючих рамкових та двосторонніх міждержавних угод й міжурядових договорів про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист; забезпечення їх реалізації в першу чергу з тими країнами СНД, які є пріоритетними з точки зору спрямованості міграційних потоків;

– проведення переговорів з державами-реципієнтами трудових мігрантів щодо розширення квот для працевлаштування українців;

– інтенсифікація практики укладення угод про співпрацю прикордонних регіонів України з державами Співдружності, які мають з нашою країною спільні кордони, з метою розвитку прикордонних трудових міграцій населення та їх врегулювання;

– створення спеціального банку даних, що постійно оновлюється, про наявність трудових вакансій у прикордонних районах суміжних країн;

– підписання міжнародних рамкових та двосторонніх угод з країнами СНД щодо солідарної відповідальності за пенсійне забезпечення громадян України, які працюють у цих країнах;

– розробка та впровадження механізму обов'язкового соціального страхування трудових мігрантів;

– розробка та впровадження механізму

спрямування грошових переказів трудових мігрантів з урахуванням їх інтересів та використанням вітчизняної системи банківських закладів [13].

Існують інші думки, зокрема розглянемо Програму розвитку ООН, яка презентувала новий Звіт з людського розвитку за 2009 рік. Новий Звіт з людського розвитку вказує на хибність загальнопоширених уявлень щодо міграції. Автори Звіту «Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток» пояснюють, чому право на свободу пересування є невід'ємним правом людини.

У Звіті аналізуються міграційні потоки в сучасному світі за останні 25 років – хто, куди, коли і навіщо мігрують – а також аналізуються широкомасштабні наслідки людського пересування для мігрантів та їх родин, а також, для тих місць, які вони залишають та до яких вони прямують. У Звіті пропонується низка заходів та рекомендацій міжнародним урядам, представникам недержавного сектора та іншим зацікавленим організаціями, які спроможні покращити перспективи життя мігрантів.

«*Міграція може бути позитивним явищем, що значно сприятиме подальшому розвитку людини,* – вважає Хелен Кларк, адміністратор Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. – *Але для того, щоб реалізувати свої переваги, вона повинна спиратися на сприятливе політичне підґрунтя – про що й говорять автори цього Звіту*» [14].

Насправді, міграція може підвищити прибутки людини, розширити можливості отримання медичної допомоги та освіти. Але найважливіше – це можливість вирішувати на свій розсуд, де жити, – що є ключовим елементом свобод та прав людини, зазначають автори Звіту. Вони підкреслюють, що зниження бар'єрів та інших обмежень може принести вагому користь людському розвитку.

У Звіті «Подолання перешкод…» пропонується пакет основних реформ, який містить у собі шість основних положень, а саме:

– лібералізація та спрощення офіційних каналів, які дозволяють низько-кваліфікованим кадрам шукати роботу за кордоном;

– забезпечення мігрантам основних прав людини – від гарантованого доступу до освіти і медичного обслуговування до виборчого права (можливості голосувати);

– зниження операційних витрат, пов'язаних з переїздом (міграцією);

– покращення наслідків міграції безпосередньо для мігрантів та громад, що їх приймають шляхом знаходження спільних рішень, вигідних як для спільнот у країнах, що приймають, так і для мігрантів;

– сприяння отриманню користі від внутрішньої міграції;

– включення питань мобільності в якості складової частини в національних стратегіях розвитку країн походження мігрантів [14].

Отже, міграція має позитивні й негативні наслідки. Важливо виробити таку державну міграційну політику, яка могла б подолати недоліки і використовувати позитив для економічного розвитку країни. Та найголовнішою проблемою є те, що в Україні поки що не створено такі важелі регулювання, як привабливий ринок праці. Таким чином, вирішення міграційних проблем постає як одне з найважливіших завдань держави, якщо вона піклується про збереження і розвиток своєї нації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Трудова міграція до зарубіжжя – остання межа для країни http://www.golos.com.ua/article/ 1216125368.
2. Трудова міграція в епоху глобалізації: інтеграція у світ чи втеча від бідності: монографія / Н. П. Тиндик. – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 600 с.
3. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти / Б. С. Довжук, С. С. Хаба, О. С. Левченко, С. С. Ваврикович, О. С. Чвалюк ; Терноп. обл. держ. адмін. ; Терноп. обл. центр зайнятості. – Т. : Лідер, 2002. – 52 с.
4. Хомра О. У., Ожеван М. А., Петрова Т. П., Нагорний В. І., Примак О. Г. Трудова міграція громадян України. Біла книга / Міжнародний фонд «Відродження» ; Інститут демократії та соціальних процесів / В. Я. Шибко (ред.). – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – 201 с.
5. Україна крізь призму світової міграції / Г. І. Городецька // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Соціол. науки. – 2007. – Т. 70. – С. 60–65.
6. Проблеми безробіття і трудова міграція українців / О. В. Ульяницька // Актуал. пробл. економіки. – 2005. – № 8. – С. 167–172.
7. Міжнародна міграція робочої сили: український аспект (за матеріалами західних областей України): Автореф. дис... канд. екон. наук : 08.05.01 [електронний ресурс] / І. А. Лапшина ; Терноп. акад. нар. госп-ва. – Т., 2002. – 20 с.
8. Міжнародна трудова міграція на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України: Автореф. дис… канд. екон. наук : 08.05.01 [електронний ресурс] / М. О. Стасюк ; Укр. акад. зовніш. торгівлі. – К., 2004. – 23 с. – укр.
9. Трудові міграції у період трансформації соціально-економічних відносин в Україні: Автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.03 [електронний ресурс] / І. П. Майданік ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2007. – 19 с. – укр.
10. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області): Автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.07 [електронний ресурс] / П. Г. Шушпанов ; НАН України ; Ін-т демографії та соц. дослід. – К., 2009. – 20 с. – укр.
11. Циммер К. Як трудова міграція змінює Україну http://www.unian.net/ukr/news/news-181289.html.
12. Крупка Л. Трудова міграція як індикатор соціального, економічного та політичного життя країни // Наук. вісн. – 2008. – Вип. 1: Демократичне врядування.
13. Жаліло Я. А Тенденції трудової міграції з України до країн СНД http://www.niss.gov.ua/ Monitor/januar2009/11.htm/

14. Звіт з людського розвитку 2009 р. «Подолання перешкод: людська мобільність та розвиток» www.hdr.undp.org.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *д.і.н., професор* ***Г. В. Боряк;*** *к.і.н., доцент* ***Є. Г. Сінкевич***

© О. Б. Готра, 2010 *Стаття надійшла до редакції 12.04.2010*